

STADSHOLMEN

PEGASUS 8

Bollhusgränd 5

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

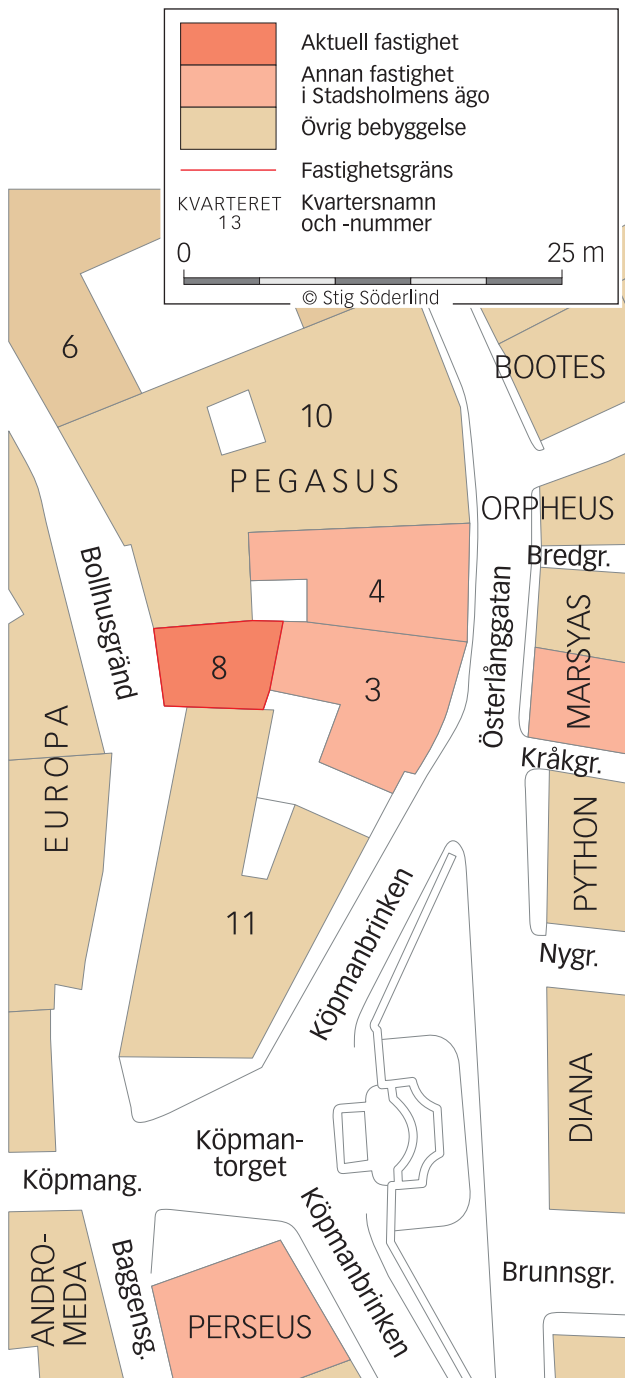
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

ENTRÉN TILL PEGASUS 8 CA 1930. FOTO: K. SAHLIN, CA 1930.
STADSMUSEETS ARKIV, F 2575.

Fastigheten Pegasus 8 bevarar flera synliga tidsskikt, vilket är typiskt för Gamla stans fastigheter. Ovanför porten sitter en inskription från 1643, då paret Gabrielsson var ägare, och trapploppet har en mycket ålderdomlig karaktär med trätrappor, profilerad handledare och åtskilliga nischer och skåp.

År 1760 bodde familjen Stenborg i fastigheten, där fadern Petter och sonen Carl är stora namn inom den äldsta svenska teater- och operascenen.

Pegasus 8 är blåvärderad enligt Stockholms Stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Detta innebär att fastigheten har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte

putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasadutformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmückning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

I BILDENS MITT SES PEGASUS 8, MED CYKLAR PARKERADE MOT DEN UTSKJUTANDE BRANDGAVELN. FOTO: J. MALMBERG.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickrier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stucc eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriskt värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att förvärva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

Kvarteret

Kvarteret Pegasus sträcker sig mellan Bollhusgränd och Österlånggatan. Det ligger sannolikt längs den äldsta stadsmuren från 1200-talet, som bör ha legat i branten vid Bollhusgränd. I norr vetter kvarteret mot Slottsbacken och i söder mot Köpmantorget. Fram till 1685 var Köpmanporten kvarterets södra begränsning, den enda då bevarade porten i den gamla stadsmuren. I de båda kvarteren som gränsade mot porten sträckte sig bebyggelsen längre ut på torget än idag, och ägarna till hörnfastigheterna hade låtit uppföra en två våningar hög överbyggnad över porten. I kvarteret Pegasus låg två parallella fastigheter rygg om rygg närmast porten, varav den ena sträckte sig ut i Bollhusgränd. För att öka framkomligheten och brandsäkerheten ville staden riva Köpmanporten med valvet och de angränsande fastigheterna, vilket också skedde. I kvarteret Perseus söder om porten avstod ägaren från sitt hus 1685 mot att han fick sju års skattefrihet av staden, och huset samt porten med valvöverbyggnaden revs samma år. Ägarna i kvarteret Pegasus var mer motvilliga, och

OVANFÖR PORTEN SITTER EN STENPLATTA MED EN RELIGIÖS INSKRIPTION SOM BÄR ÅRTALET 1643 SAMT NAMNEN ANDREAS OCH SALOME GABRIELS. FOTO: J. MALMBERG.

först under 1700-talets första årtionde kunde de två hörnhusen rivas.

Tiden fram till 1600-talets slut

Fastigheten Pegasus 8 innehåller partier av medeltida murverk från källarna till våning 3 trappor. Nordmuren är uppförda i förband med grannen i öster, Pegasus 3, och de båda tomerna har i flera perioder utgjort en enda fastighet. Ytterligare ett spår av detta är den kryssvälvda källaren under Pegasus 8, som har sin enda entré från Pegasus 3. Ovanför porten vid Bollhusgränd sitter en religiös inskription på en

stentavla, daterad 1643 och med namnen Andreas Gabriels och Salomi Gabriels. Anders Gabrielsson var skrivet i fastigheten 1652, och paret kan ha genomfört en större ombyggnad i samband med att stentavlan sattes upp. För detta talar även ankarlutarna i fasaden som kan dateras till 1600-talets förra hälft.

Vinskänken Drenkers fastighet

År 1676 kallades huset vid Bollhusgränd för vinskänken Hans Melchior Drenkers bakhuis, det vill säga bakre hus, och det beboddes av mössmakaränkan Maria

TRAPPAN ÄR AV TRÄ FRÅN VÅNING 1 TRAPPA OCH UPPÅT, MED HANDELDARE AV TRÄ FRÅN 1700-TALET. FOTO: J. MALMBERG.

Schmitz. I mantalslängden anges att hon hade en inneboende gäst som var kontrafejare, det vill säga porträttmålare. Släkten Drenker ägde huset fram till början av 1700-talet. En karta från omkring 1700 visar att fastigheten då bestod av Pegasus 8 och den södra delen av Pegasus 3. Gunilla Drenker, änka efter Melchior Drenkers bror, vinhandlaren Hans Jakob Drenker, var mantalskriven i fastigheten ännu 1711. År 1720 såldes huset vid Bollhusgränd, möjligen även huset vid Österlånggatan, till assessorn Nils Hiertstedt, som var skriven där ännu 1741. Enligt mantalslängden 1760 var hans arvingar ägare. De hyrde ut huset vid Bollhusgränd till flera hushåll, och sammanlagt bodde här drygt 20 personer. En av hyresgästerna var den före detta aktören vid svenska comoedien, Peter Stenberg med fru och tre söner.

Peter, eller Petter Stenberg, hade arbetat på den svenska teatern eller comoedien i Bollhuset, men hela truppen hade ersatts av franska skådespelare 1757. Stenberg startade då en egen ensemble, som under många år spelade under dåliga förhållanden och hade ett relativt dåligt rykte. De tre söner angavs i mantalslängden gå i Storskolan, eller Storkyrkoskolan, vilket bör ha varit exklusivt eftersom det anges specifikt. Sonen Carl blev senare en mycket berömd operasångare och skådespelare. I samma fastighet bodde Petter Lindblom, som var betjänt vid Svenska comoedien, med sin familj.

Slutet av 1700-talet

Hovskräddaren Petter Malmgren hade köpt huset vid Bollhusgränd 1762, och lät försäkra det för första

I DE ÖVRE VÅNINGARNA ÄR VILPLANENS GOLV AV TRÄ, OCH I HELA TRAPPLOPPET FÖREKOMMER ÄLDRE SKÅP SAMT NISCHER MED BRÄDDÖRRAR. FOTO: J. MALMBERG.

gången 1770. Byggnaden beskrevs som fyra våningar hög med två bjälkkällare under. Trappan var av trä hela vägen upp till vinden, och våningarna bestod av två rum per plan med bjälktak eller paneltak. År 1783 såldes fastigheten till hustru Catharina Bonnevier, gift med taffeltäckaren Nils Hellström. Hon genomförde en ombyggnad 1793, som beskrivs i brandförsäkringen men inte finns bevarad som bygglovsansökan. Huset hade fått nya golv, dörrar, fönster samt ett nytt tak. Beskrivningen som följde angav att det under huset fanns tre välvda källare och ett visthus med bjälktak och stengolv. Portgången hade trägolv, liksom samtliga vilplan i trapploppet, som fortfarande var av trä. I bottenvåningen låg två rum med kakelugn och spis, samt paneltak. På våning 1 trappa hade rummen paneltak och ”moderna porslinskakelugnar”. Där låg också ett kök med spis. De två våningarna ovanför var inredda likadant. Överst fanns en torkvind med ett inrett rum och en fönsterkappa mot gatan.

1800-talet

Det finns inget som tyder på att några större förändringar gjordes inom fastigheten förrän 1858, då försäkringsvärdet höjdes och 1794 års beskrivning ersattes av en ny. Ägare var körsnäsåldermannen Conrad Vogel, som även ägde grannen i öster, Pegasus 3. Huset vid Bollhusgränd hyrdes ut, först till två änkor, senare till en skomakaränka, två ogifta kvinnor och en furir. De förändringar som kan utläsas i brandförsäkringsbeskrivningen från 1858 är att källarna nu omnämndes som fem bjälkkällare. Portgången hade fått stengolv, och en ny trappa av sten ledde upp till andra våningen, vars förstuga också försetts med stengolv. På våning 2 trappor hade rummen fått gipsade innertak och i den översta våningen papperstak. Vindsrummet, som omnämndes redan 1794, innehöll ett kök med spis och järnspis. Här hade ytterligare en fönsterkappa uppförts mot gatan. De snickerier som omnämndes i rummen var socklar och mittelband. Under större delen av 1800-talets andra hälft var ägaren skomakaren Anders Söderberg och sedan hans änka. Från 1880-talets mitt avlöste flera ägare varandra, och var inte bosatta i fastigheten. Hyresgästerna var huvudsakligen arbetare, varav flera ensamstående inboende. Enligt ett foto från 1913 låg Karl J Johanssons skomakeri i bottenvåningen. Det finns inga uppgifter om ombyggnader förrän på 1950-talet, men i brandförsäkringens beskrivning från 1921 framgår det att bottenvåningens kakelugnar hade ersatts av järnspis och järnkamin. Köket på vinden var inte kvar, däremot fanns där fyra klossetter. Fastigheten förvärvades av staden 1931.

Upprustning och renovering

Under 1970-talets början renoverades fastigheten, som då förvaltades av Fastighetskontoret. Pegasus 3, 4, och 8 ägdes alla av staden och renoverades samtidigt. Ombyggnaden var färdig 1974 med nya kök, samt wc och bad i lägenheterna. Trapphuset skulle bevaras så intakt som möjligt. Speciellt omnämndes trätrappan, bjälktaken, dörrblad med fyra fyllningar samt skåpen i vilplan och nischer. I källarna fanns det sättningsskador. Här skedde schaktningar i golvet, en mellanvägg av korsvirke revs och taket stagades förmodligen upp med stålbalkar.

Det omnämndes att vissa dörrblad i huset var brandskadade, och skulle enligt en anteckning ersättas av likadana från Fastighetskontorets lager.

I BOTTENVÅNINGENS BUTIK ÄR
SNICKERIerna NYTILLVERKADE,
FÖRUTOM FÖNSTERFODRET, SOM
SANNOLIKT ÄR FRÅN OMKRING 1900.
FOTO: J. MALMBERG.

Vid ombyggnaden dokumenterades flera profilerade bjälktak och spår av draperimålning på muren. Det fanns flera kakelugnar bevarade från 1800-talets mitt och andra hälft, samt en muras spis från 1700-talet på vinden. Ytterligare detaljer var dörrblad med 1600-talsbeslag och fyra utanpåliggande fyllningar.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Byggnaden, som upptar hela tomtytan, är fyra våningar hög mot gatan men fem mot gården. Den har plåttäckt pulpettak med två kupor mot gatan. Vid Bollhusgränd är en del av den södra brandgaveln synlig, eftersom nästa fastighet ligger någon meter indragen åt öster. Husets baksida vetter delvis mot en gård som tillhör grannen i öster, Pegasus 3, och dess norra sida mot gården som tillhör Pegasus 4.

Mot Bollhusgränd är bottenvåningen spritputsad, med en dragen list mot nästa våning och slätputsade fönsteromfattningar. Sockeln är av sten med en utskjutande källarlucka. I övrigt är fasaderna slätputsade med synliga ankarslutar från både medeltid och 1600-tal, och en trappstegsvis utskjutande, putsad taklist. Bottenvåningens fönster är något indragna, men i övrigt ligger fönstren i nivå med murlivet. Mot gatan är fönstren indelade med mittpost och tvärpost till fyra bågar, mot gården i öster och i vindskuporna med mittpost till två bågar. Trapphusets fönster, som vetter mot gården, är mindre och har en båge. Porten ligger i fastighetens södra del och har en enkel, äldre stenomfattning. Ovanför porten är en stentavla uppsatt med en religiös inskrift samt året 1643 och ägarnas namn; paret Gabrielsson. Porten är en pardörr med liggande,

profilerad panel, möjligen från sent 1700-tal.

Interiör

Trapploppet har bevarat en mycket ålderdomlig karaktär, särskilt från våning 1 trappa och uppåt där trappan är av trä och flera skåp och nischer med skåpdörrar finns kvar. Stentrappan från bottenvåningen sattes in vid mitten av 1800-talet, liksom stengolvet i vilplanet på våning 1 trappa. Den profilerade handledaren av trä är från 1700-talet och löper längs hela trapploppet. Dörrbladen är halvfranska

enkeldörrar med tre fyllningar samt profilerade foder av sen 1800-talstyp. Portgången präglas delvis av ombyggnaden 1974, då ett nytt stengolv lades in, liksom några nya, släta dörrblad.

Bottenvåningens butik har nytillverkade snick-erier förutom fönsterfodret, som sannolikt är från omkring 1900. I den bakre väggen mot grannfastig-heten i öster ses en nisch, möjligen en igensatt dörr-öppning. Källarna har slätt tak från 1970-talet men också synligt medeltida tegelmurverk. Lägenheternas fasta inredning är inte känd.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastig-heterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella be-dömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastig-hetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.